

nad tistimi, ki se radi imajo za kaj „boljšega“. Toda ne prezirajmo velevažnega dejstva: da je *ljudstvo*, tisti „negosposki“ sloji našega naroda tam zunaj po selih — *silen rezervoar moči*. Vsa kultura, tako naglašča kulturni filozof Berolzheimer, ima sicer aristokratski votek, se pravi, da poedinec ali več poedincev ubira nova pota po raznih popriščih človeškega udejstvovanja. Ali pa ta pota peljejo do uspeha ali ne, to zavisi od — *ljudstva*, ki s svojim skorajda *nezmotljivim instinktom* pritrди temu, kar je res kaj prida, in zavrže tisto, kar je za življenje brez pomena. In upajmo, da je tudi spolno moralni instinkt v našem ljudstvu še zdrav in čil!

K. Ozvald.

PO DUBROVNIŠKEM KONGRESU PEN-KLUBOV

Izredna pozornost, ki jo je srečaval udeležnik dubrovniškega kongresa, bodisi že, ko je stopil v železniški voz in prezentiral kongresno izkaznico, bodisi za časa bivanja v Dubrovniku ali pa na raznih izletih, je že sama dovolj zgovorno znamenje, da so se vsi, s katerimi je prišel v dotiko, čeprav jim smisel prireditve ni mogel biti jasen, dobro zavedali, da gre to pot za nekaj več kakor pa ob kongresih katere si bodi organizacije. Imel je vtis, da ni pri vsej tej napetosti, pri vsem tem zanimanju storila vsega le propaganda, ki je bila — to je treba priznati — zelo obzirna in smotrena, temveč, da je moral iti glas od ust do ust, da se pripravlja v tem lepem, po svoji tradiciji svobode staroslavnem pomorskem mestecu nekaj vprav nenavadnega. Udeležencu se je moralo zdeti, da sprevodnik, natakak, pristaniški težak, ladijski sluga, celó strojnik globoko v trebuhu ladje, ki v puhteči soparici prisluškuje signalnemu zvoncu, slutiti, da se v njegovi bližini godi nekaj važnega, nekaj, kar bo morda vsaj malo premaknilo to mrtvilo naših dni in sprostilo misel zdaj, ko se zbirajo z vseh predelov zemlje tisti predstavniki človeštva, ki jih same najusodnejše tišči to vzdušje in ki kot vidci in vodniki vsak zase premozgavajo sodobno življenje, da bi sprostili duha in našli rešitev za yso človeško skupnost.

Penovce, ljudi od peresa, je v prvih letih sodelovanja v londonski mednarodni organizaciji književnikov, ki jo je iz človekoljubnih nagibov ustanovila ga. Dawson Scottova, vezala le družabna skupnost, kakršno goje po angleških klubih, izmenjava misli o literarnih zadevah, propaganda dobre knjige, osebni stiki in boljše medsebojno spoznavanje in pa prav širok in ohlapen okvir organizacijskega statuta. Izogibali so se obravnavi političnih vprašanj, ker so sodili, da je v kakršnikoli opredelitvi takšne zveze že kal njenega razpada. Kljub temu pa so dogodki zadnjih let, zlasti pa kongres, ki se je vršil letos v Dubrovniku, pokazali vprav nasprotno. Bolj in bolj je sililo na dan, da mora tudi zveza književnikov zavzemati lastna stališča do vsega, kar zaobjemlje pojem „celotnost življenja“. Tako je prišlo, da se je le moral PEN-klub, če je hotel dokazati resnični smisel obstoja, nujno spoprijeti z vprašanji, ki so vsaj po končnih posledicah prav za prav politicum. In v tem, ali bodo člani te široko razpredene organizacije spoznali, da ne morejo ostati le družabni klub, mimo katerega se gnetejo najokrutnejše resničnosti ter dvomi v vse, kar je imel kulturni človek do danes za pozitiven in trajen uspeh svojega tisočletnega prizadevanja, v tem, ali se bodo književniki odločili za skupno obsodbo rebarbarizacije sveta ter izkoristili svoj avtoritativni vpliv, je bilo bitno vprašanje te zveze.

Zdaj, ko so se delegatje in gostje spet razšli in so izglasovali spomenico zoper teror in duhovno posilstvo, ko je intelektualec prisluhnil in se zamislil ob besedah pregnanega pesnika E. Tollerja in predstavnika židovstva Schaloma Ascha ter jima odkrito pritrdil, je izkazan *raison d'être* PEN-klubov. In človek se menda ne moti, če se nadeja, da je na svetu vendar neke institucija, ki se bori zoper slepoto in poniževanje duha.

Dubrovniški kongres je nudil opazovalcu dvoje senzacij. Prva, to je pokrajina in obrazi, druga pa je duhovni svet, ideje.

* * *

Proti jutru smo se ovedeli, da se vozimo po kraški zemlji. Zdanilo se je. Med sivimi apnenčastimi skalami rasejo trudoma ostre pritlikave trave in vijoličaste zvončnice. Proga se vije med pustimi lazi ter obkroža strme doline s sivimi ogradami in rdečimi njivicami. Leševje in brinje ne moreta nikamor navzgor. Ko smo dosegli preval, se je razgrnila pod nami siva morska kotanja. Tupatam je solnce obsijalo večje ploskve rahlo nagubane gladine. Za belo točko sredi zelenkaste sivine se je vila zastava dima in se širile pahljačasto razvrščene drobne brazde. Prvi parnik!

Postaja leži vprav na pristanišču. Pot do ladje vodi mimo orjaških skladov tramov in desak. Stopaš preko tirov iz raznega vrvjã. Zrak je poln soli in duha po ribah. V pristanišču leži krasna bela ladja. Tam so nam dali prostora.

Po strmih stopnicah — kdo bi jih preštel — stopaš navzgor in se oziraš nazaj proti morju. Oči iščejo v soteski, kjer se vije šumeča rečica, razmejno črto. Gola pobočja, ki so nanja prilepljene hišice, vise strmo proti morju. Kje je nož zarezal v to pusto meso? Kje je črta, ki je v posmeh zdravi pameti? Na levo se gromadi Učka gora. Nekje za njo mora biti Snežnik. Bolj v sredini sili iz gostega bršljana frankopanski stolp. Trsatska cerkvica udobno ždi na pobočju in se razgleduje po zalivu proti istrski strani. Mati božja je vsa obložena z zlatimi srci. Trda roka je slikala na platno grozotne prizore z morja: goli jamborji, strta jadra, razpenjeno valovje in črno nebo. Kolikokrat je celó od nas poromala misel v najhujših stiskah na ta daljni polog!

Vožnja po morju je prekrasna. Sloniš na ograji in gledaš v speči element, ki ga komaj razgibava beli krn. Obala je ob gladini izprana. Pas rdečkastih skal se vleče ob temnomodri ploskvi. Ob sebi čuješ vzneseno češko, romunsko, poljsko, francosko in ne vem kakšno še vse govorico. Kaj ti je zdaj do človeka! Dolga kača se vije iz dimnika in sega daleč za obzorje. Od bližnjega otoka ploveta proti nam dva galeba. Zdaj sta že prav za nami. Vidiš plahutanje kril, vidiš, kako se vrešče pogrezata v črn dim in se spet prikazujeta, ko podrsneta po gladini. Skoraj ne ganeta se. Zmerom ista razdalja od nas do njiju. Kakor da visita izpod stropa. In vendar se gibljeta, trudita, da bi nas dohajala, saj morata preleteti vsaj šestnajst milj na uro. Tako nam sledita eno, dve uri, potem pa kreneta svojo pot proti obali. Bolj in bolj se izgubljata beli točki v mastnem zelenilu oddaljenih gozdov.

Prečudno lep je solnčni zaton na prostranem morju! Kako so morali omažeževati to lepoto osladni pesniki in slikarji s tisočkrat prejecljanimi puhlicami in zlaganimi barvicami za otroke in slab parvenuski okus! Ubranost odtenkov na nebesu in njen odsvit na komaj zgubanem morju sta tako božje lepa, tako mogočno lepa, da se ti oči in duša vpijata vanju in se trgata od njiju vprav z bolečino. Ali pa je to slast, ki je tako silna in ki je srce ni vajeno,

da jo občutiš že kot bolečino! O mraku smo zagledali tik ob ladji delfine. Kakor otroci so se prekopicavali drug čez drugega in se potapljali ter puščali za sabo belo razpenjen val. Blizu polnoči smo se vozili kaki dve miljii mimo Zadra. Luči. Luči z obale so tipale po vodah prav do nas. In spet je bila okrog nas gosta noč. Daleč sta utripala dva rdeča svetilnika. Zvezde so potovale z nami in nas uspavale.

Jutrnji pristanek v Gružu je bil tih in prisrčen. Takoj smo našli znance. Oči so iskale Dubrovnik. Niso ga našle. Morali smo preko klanca, ki veže kopno s polotokom Lapadom, na ono stran brega. Zdaj pa se nam je mesto razodelo. Utesnjeno med ogromen srednjeveški zid, varuje čistost svoje vélike preteklosti. Vhod skozi mestna vrata je edinstven. Ko greš pod kipci sv. Vlaha (po naše Blaža) in mogočnimi oboki, veš: tu sta doma slava in ponos. Pogled z visokega trdnjavskega zidu na mesto in preko njega na široko morje je bajen. Ploske strehe se prižemajo tesno druga k drugi. Stare hiše s slikovitimi mostovži se vršičijo stopničasto v dva nasproti si ležeča bregova. Cerkveni zvoniki in stolp knežjega dvorca silijo med njimi navzgor. Z rezanim kamnom tlakovane ulice so tako ozke, da je renesančni ljubimec segal lahko preko nje svoji krasotici okrog pasu. Trubadurske popevke so morale pred stoletji prelepo odmevati po teh tesnih kanjonih. In ta zdrava, zagorela dekleta so bila vredna tistih pesmi! Ponosni so ti ljudje. Že paglavcu sije samozavest iz oči. Poslušaj starega belega meniha, ki si ga srečal pod samostanskimi arkadami, kamor segajo veje, obložene z zlatimi oranžami. Mož te sprevaža po bogati zakladnici in ti razkazuje podobe, kelihe, krone in počrnele lobanje: njegova govorica je zanosna, oči se mu same pasejo po tem mamonu, saj je južnjak in povrhu najbrže še „gosparke“ krvi.

Krona dubrovniške slave je bila uprizoritev Guduličeve „Dubravke“. Brez vsiljivosti so prireditelji s tem izvršili veliko propagandno delo. Himna svobodi, ki jo je pelo pastirsko ljudstvo v krasnih narodnih nošah v tri sto let starem besedilu:

„O, ljepa, o draga, o sladka sloboda,
dar, u kom sva blaga višnji nam bog je dô,
uzroče istini od naše slave,
uresu jedini od ove Dubrave,
sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi
ne mogu bit plata tvoj čistoj ljepoti.“

in simbol v obliki belih golobov, ki jih je Lerov svečenik zatočil pod nebo, da sta sfrfotala nad glavami prominentnikov kdo ve kam, sta morala biti dubrovniškim gostom neposrednejši ključ od srca, kot ne vem kako dognan govor. Preko treh stoletij je segel pesnik tovarišem našega časa v roko in jim povedal vse, kar so jim gostitelji hoteli povedati.

Izleta v Cavtat ter v Kotor in Cetinje sta bila tudi doživetji svoje vrste. Vožnja iz Gruža in Dubrovnika proti Cavtatu nam je nudila vse, kar more človeku nuditi dodobra razburkano morje. Kar ni ti hotelo v glavo, kako more takle parni strojček kljubovati volji ogromnih valov. Zdelo se je, da nas jugovina suče, kakor se ji dá. Stari Epidaurum je imel za nas šele smisel, ko smo si opomogli s šilcem pelinkovca. Nad mestece se pne položen grič, ki ga krasno zaključuje beli Meštrovičev mavzolej družine Račićev. Visoke marmornate kariatide stoje ob vhodu in zro s slepimi očmi predse po morju proti

Dubrovniku. Strop je ves obložen z angelskimi glavicami. Štirje visoki kerubini nosijo v naročjih duše v nebo. Izraz teh likov je kakor molitev sama. Nočna vožnja po morju nazaj je bila kar strahotna. Kapitan, kakor da je najbližji potomec nekdanjih gusarjev, je prežal na poveljniškem mostiču na vsak grm, na vsako čer, ki jo je navaden zemljan komaj slutil daleč na obrežju. Njegova povelja so bila ostra in odsekana. Kljub mrazu ob polnočni uri si je mož nekajkrat otrl znoj. Vztrajno so butali pod nami bati parnega stroja. Od daleč je dišala mirta. Zdaj sem zaslišal z otoka slavca. Pesnik Domjanić samemu sebi ni verjel, ko je šepnil: „Slavuj?“ Morda je bilo zadnjikrat, ko ga je slišal...

Boka Kotorska. Takšne si je nisem predstavljal. Fjord med donebnimi gorami, a sredi njega otoček s cerkvico, kakor da bi kdo posnel Böcklinov motiv (v resnici pa se je zgodilo prav narobe). Iz Kotora smo se vzpenjali po vrtoglavi cesti pod Lovčen. Skozi Njeguše smo brzeli kakor obsedeni. Črna gora, ki nas je sprejemala z deževjem in viharjem, je bila res črna in temačna. Skozi mreže megla — o, za dolince so bili to že kar pravi oblaki — se je svetlikalo zeleno Skadersko blato. Cetinski dvorec je miniaturna rezidenca, iztrgana kje na zapadu in prenešena v to veličastno divjino. Skopo so nam odmerili čas za razgledovanje. Kmalu smo drčali spet v dolino. Dragiša, naš satanski vozač, nas je vse ugnal s svojo samorodno, črnogorsko trmoglavostjo. Drl je s svojim Fiatkom po bregu navzdol, požiral vozove kaj vem kako častitljivih znamk. Samó vozilo se nam je še smililo, kajti za vse drugo smo bili mrtvi in smo se predajali vdani resignaciji. Čudili smo se, da smo prišli še celi na ladjo. Zdi se mi, da bi mi sopotnik Sonka najrajši čestital, ko sva se našla oba zdrava na palubi. Tudi mene je imelo, da bi ga blagroval, če bi se mi le dalo odpreti usta, tako me je bila ta vožnja podrla.

In še to in ono bi se dalo povedati o vtisih iz gostoljubnega Splita, o Peristilu, o katedrali, o Marjanu, o Trogiru itd. V splošnem pa: po tem, kar smo videli, čuli in kar čitamo, lahko sodimo, da je Dalmacija užgala.

* * *

V znamenju gesla „Animus aeternus rector“, ki ga je nosil vsak udeleženeec v opombo na prsiah, je bil kongres otvorjen. Slavnostno zborovanje, ki se je vršilo v Bodinovem teatru, je vodil predsednik srbskega centra S. Stefanović. Po otvoritvenem govoru in pozdravih župana in ministrskega zastopnika, je govoril predsednik federacije PEN-klubov H. G. Wells. Pravi angleški „Grand Old Men“, eden izmed najbolj uvaževanih svetovnih pripovednikov, je izrekel nekaj izbranih besed o svojem prijatelju in predhodniku J. Galsworthyju, takoj nato pa je posegel s svojimi mislimi o vlogi in poslanstvu PEN-klubov v sredo stvari. Ugotovil je, da liberalne ideje, na katerih se je osnovala tudi ta organizacija, potrebujejo temeljite preosnove. V časih, ko je treba discipline vpričo neuravnovešenosti sveta, ne more biti zgolj sporazumevanje tisto sredstvo, od katerega pričakujemo izboljšanja. Danes je treba vzbuditi med ljudmi zavest svetovne skupnosti, ki naj sčasoma uresniči idejo svetovne države. V tem pogledu je treba še temeljitih diskusij in izmenjavanj misli. Prav zato pa je potrebna popolna svoboda mišljenja in izražanja. PEN-klub stoji zdaj pred dvojnimi vprašanjem: Ali naj se izreče za preživelih patriotizem, ki se kaže prav tako v Rusiji kakor v Italiji, ali pa naj se postavi za ostvaritev svetovne republike? Odločitev je nujna, in PEN-klub, če noče zaostajati za časom, si bo

moral na ti vprašanji jasno odgovoriti. — Četudi so se zdela ta izvajanja komu nekoliko utopična, je vendar v njih dovolj jasno izražena misel, da smo pred odločilnimi trenotki, pred katerimi ne kaže vtikati glave v pesek. Ta ideološki uvod v delovne seje, za katere so bile napovedane tri problemske razprave (Individualizem in kolektivizem v književnosti, Pisatelj in tisk, Moralna razorožitev), je bil prav primerna uvertura v dogodke, ki so potem s tolikšno spontanostjo izbruhnili na dan, da so pogazili ves napovedani načrt.

Prva delovna seja naj bi se vršila na palubi kongresnega parnika, a je morala biti odpovedana. Prireditelji se po dozdejšnjih skušnjah niso nadejali tolikšne udeležbe. Zanimanje med gosti za razplet „nemškega problema“, ki se je napovedoval že med vožnjo, je bilo tako veliko, da so se zborovalci rajši odrekli raznim izletom, kakor da bi zamujali seje.

V prvih točkah dnevnega reda so se obravnavala nekatera poslovna vprašanja. Četrta točka, predlog ameriškega centra, pa je sprožila plaz, ki se ni ustavil prav do zaključka zborovanja. Američan dr. Canby je prebral resolucijo, ki obsoja izbruhe nacionalizmov in spominja člane zveze na sklepe, ki so bili sprejeti na angleški, francoski, nemški in belgijski predlog leta 1927. na kongresu v Bruslju, namreč: 1.) Četudi po poreklu narodna, naj književnost ne pozna mejá, pač pa naj bo skupna občevalna dobrina med narodi, ne glede na politične in mednarodne dogodke. 2.) Zlasti še v primeru vojne naj se umetniška dela, ki so last vsega človeštva, ne omadežujejo z nacionalnimi in političnimi strastmi. 3.) Člani PEN-klubov naj vselej zastavljajo ves svoj vpliv za sporazum in medsebojno spoštovanje med narodi. — Po tej ugotovitvi je Canby pozval dubrovniški kongres, naj se odločno zavzame za to, da ne bodo nekaterih centrov izrabljali kot propagandno orodje, ki naj opraviči preganjanja, izvršena v imenu nacionalizma, rasnih predsodkov in političnega sovraštva ter da naj izvršilni odbor na svojem novemberskem zasedanju pretehta, če so se vsi klubi ravnali po sklepih bruseljske resolucije, v nasprotnem primeru pa naj jih prisili, da bodo izvajali posledice. — Ko je na to Wells prosil zborovalce, naj razpravljajo o predlogu, je predložil belgijski delegat R. Lyr drugo resolucijo, ki je nastala na pobudo dr. Iz. Cankarja in ki jo je poleg Francozov, Angležev, Čehov, Bolgarov in Slovencev podpisalo še 11 drugih centrov. Francozi, ki so nameravali — po Crémieuxjevi izjavi — zahtevati izključitev Nemcev iz federacije, so sodili po razgovorih z Wellsom, da mu njihova namera ni bila po volji in da mu je bilo na tem, da se doseže sporazum. Zdaj je prišlo do prvega spopada: Zaradi nepoznanja besedila so se Nemci, hoteč varovati svoj ugled in se umakniti odgovorom na kaka mučna vprašanja, kakor tudi predsednik Wells sam, ki je hotel preprečiti prekratek obračun z njimi, zatekli k formalni obrambi poslovnika. Zahtevi Francozov in zastopnikov vseh podpisanih centrov, naj se skupno z ameriško spomenico glasuje tudi za njihovo, se je Wells uprl in vztrajal, da se izglasuje najprej prva. Nastal je nesporazum. Videti je bilo, kakor da brani predsednik Nemce, dasi jih je hotel le zadržati, dokler jim ne bo angleška delegacija zastavila nekaj konkretnih vprašanj. Po ostri debati, v katero je posegal med drugimi tudi italijanski delegat Marinetti, ki je ves razgret protestiral, da bi se na kongresu obravnavala politična vprašanja, je bila prebrana druga resolucija, ki omenja konkretne dogodke v Nemčiji (avtodafé, napade na osebno svobodo pisateljev ter intelektualcev sploh zaradi njihovega mišljenja). Naposled je bila sprejeta

ameriška resolucija. Francozi pa so se sporazumeli z Nemci, da bodo skušali omiliti nekatere formulacije in jim tako olajšati položaj. Francoska delegacija je prosila zborovalce, naj novo varianto resolucije izglasujejo brez debate. Zdaj je moralo priti do preloma. Najostrejši protest zoper tako skrpano spravo je izrekel Wells sam. Njegovo stališče je bilo bolj in bolj jasno: po tem, ko so Nemci glasovali za Canbyjev predlog in sodelovali pri besedilu druge resolucije, naj jasno pokažejo, da tudi v praksi obsojajo nasilje. Generalni tajnik federacije H. Ould je nato zastavil nemški delegaciji dvoje vprašanj, namreč: ali je nemški PEN-klub protestiral zoper požig knjig in ali je res izključil nekatere člane zaradi njihovega političnega naziranja? To je bil sunek v sršenovo gnezdo. Nemci so planili in zahtevali, da se uvaža poslovnik. Nato je predsednik poklical pregnanega pesnika E. Tollerja in mu dal besedo, češ, kdor želi govoriti k stvari, naj zdaj govori. Nemci so pretili, da zapuste zborovanje; ker pa je Wells hotel za vsako ceno preprečiti vsakršno izbegavanje odgovora, so Nemci razočarani odšli. Nastal je strašen vihar. Večina navzočnih je burno odobraval predsednikovo ravnanje. Kljub nekaterim izbruhom in neokusnostim, je dobil besedo Toller, ki je v ognjevitim in zares izdelanem govoru do golega razkrinkal barbarski napad na duhovno svobodo v Nemčiji. Presenetila je njegova obzirnost, saj je le s težavo govoril pred forumom tujcev o dogodkih v lastni domovini. Iz njegovih besed sta zveneli strašna obsodba neodgovornega početja in grozeč opomin, ko je pozval zastopnike vseh drugih centrov, naj se tudi v svojih domovinah zavzamejo s prav takšno gorečnostjo za načelo svobodne misli in besede. Prav tako so udarile besede žida Schaloma Ascha, ki se je globoko poklonil krščanstvu in se zahvalil za zaščito najosnovnejše človeške pravice: svobodo veroizpovedi. Tako sta bili obe resoluciji, ki sta vsaj v tej obliki premagali neiskrenost in laž, sprejeti. Omembe je vreden pozersko izzivalen Marinettijev pristanek, ob katerem smo vsi čutili udarec v obraz, ko vemo za usodo našega življa na oni strani.

Kakih oprijemljivih uspehov dubrovniški kongres sicer ni dosegel. Iz obtožb in kritik nekaterih pojavov pa smemo sklepati, da se v okviru PEN-klubov pripravljajo odločni ukrepi zoper duhovno zasužnjenost, ki bodo morali odmevati povsod, kjer še ni sila pogazila prav vsega. Upajmo, da se bo zveza PEN-klubov zavzemala za vse ponižane in razžaljene ter da bo našla v borbi za resnico in pravico način, da se rešijo najvišji človečanski ideali. In edinole takšno prizadevanje bo dalo PEN-klubu, ki se mora ukvarjati s politiko, dokler bo politika zatirala duha, človeka in narode, realno osnovo za obstanek.

Alfonz Gspan.

L I T E R A T U R A N A G R M A D I

Dne 10. maja 1933. so gorele v Berlinu, Leipzigu in drugod velike grmade knjig. Francoski germanofil baron Robert Fabre Luce je v neki polemiki z Romainom Rollandom primerjal hitlerjevsko sežiganje z modrostjo kmeta, ki pred spomladjo sežge na njivi staro, trhlo dračje in odvišno grmičevje: tako si pognoji grudo za novo življenje. Zares je fašistična Nemčija ravnala s knjigami mnogih slovečih nemških pisateljev kakor s posušenim plevelom in dračjem. Grmade gorečih knjig so bile tako opazen memento časa, v katerem živimo, da so se morale videti tudi skozi najbolj „nevtralno“ ograjo literarnega esteticizma. Pred bleskom tega simboličnega ognja nisi mogel uteči v noben imagi-

naren svet. Pred tem pojavom je morala obstati vest inteligentnega Evropeca. Njen odgovor pa ni mogel biti drugačen, kot: ne ali da! Posredi ni ostalo ničesar razen strahopetnosti in duševne toposti.

Mogoče si je zamisliti sežiganje knjig po reku proslulega zgodovinskega sežigalca aleksandrinske biblioteke: Ali je v knjigah to, kar je v koranu; tedaj so odveč. Ali pa v njih ni tega, kar je v koranu; tedaj so škodljive in jih je treba sežgati. Ta logični sklep samovšečnega fanatizma je zelo star, vendar ne prestar, da ne bi mogle še kdaj podžgati nepreračunljive človeške nature. Savonarollovi pristaši so mnogo pozneje iz podobne logične potrebe sežigali humanistično literaturo. Nekoč so zaradi „nemoralnosti“ javno sežgali Wielandove spise, ki sodijo danes v družinsko knjižnico nemškega Spiessbürgerja. Podobna usoda je zadela pri nas Cankarjevo „Erotiko“. Če so nedavno v Ameriki zaplenili vso naklado spisov Lawrencea in Joycea in jih baje sežgali, tedaj še vedno ni izključeno, da bodo ti spisi čez nekaj let prešli v knjižnice najspodobnejših Američanov, zakaj nraavnost je zlasti v Ameriki močno raztegljiva reč. V Nemčiji pa niso sežigali šunda in nemoralne literature, in ne marksistične propagandne književnosti, marveč knjige, ki so jih bili izbrali iz mržnje do svobodnega duha in do vseh onih stremljenj, ki so skušala dati stari humaniteti novo, sodobno obliko. Ta grmada je bila po svoji sestavi skrajno nedosledna, nič drugega kot histerična demonstracija, vendar pa je prav v tem njen globoki pomen: Priča nam, *kakšnim* silam je danes izročen svobodno stvarjajoč pesnik ali mislec in v kakšno zmedo se pogreza svet.

„Predpomladni“ teror tretjega carstva se ni zadovoljil samo s preganjanjem knjig, marveč je udaril tudi po avtorjih. Tako se je zopet nov val intelektualne emigracije, to pot nemške, razpršil po deželah, kjer še velja ona svoboda, ki se ji posmehuje že dobršen del tako zvane „oficijelne“ Evrope. Emigracija za emigracijo: danes desničarji, jutri levičarji, pojutrišnjem sredina: kam še in koliko časa?!

Naše pokolenje se ne more pritoževati, da bi mu zgodovina premalo nudila: Bili smo priče silnih razdejanj v svetovni vojni, ko so gorele dragocene biblioteke in znamenite katedrale; lahko smo čitali pod zagovori vojne in imperializma imena mož, ki smo o njih mislili, da so stebri svobodnega, kritičnega in človečanskega duha v Evropi. Preživeli smo leta, ko so v domovini Tolstega in Dostojevskega gorele knjige prav tako kakor nedavno v domovini Goetheja in Beethovna in ko so zaradi nizkotnih denuciacij padali v zgodnji grob ali bežali čez mejo pesniki in znanstveniki, ki so bili prav tako malo odgovorni za sistem in nasilje carizma, kakor smo mi danes odločilni pri vseh budalostih, ki se godé po svetu v imenu kdo ve kakšnih gesel in „idej“. Doživeli smo toliko tega, da nas tudi dogodki v Nemčiji „tretjega carstva“ niso mogli presenetiti. Toda stalno naraščanje takih pojavov, vztrajno zanikanje duhovne svobode in koncentričen ogenj na svobodnega človeka z dveh polarnih skrajnosti današnjega časa, vzbujajo v vsakem mislečem sodobniku resno skrb za ono malo tal, ki mu jih je ostalo med ognjema fašizma in boljševizma.

*

Zaman iščemo po najnovejših, s tako zvano „Gleichschaltung“ izenačenih nemških književnih revijah jasnih in čistih besed v zagovor tega, kar se je bilo zgodilo. Od vsepovsod se oglašajo ena sama beseda: *nacija*, tolikokrat povzdignjena in tolikokrat onečaščena, najbolj splošna in mnogoumna med vsemi,

ki so danes v vsakdanji rabi. V Nemčiji je bil po vojni zatiran in preganjan nacionalni duh; nemški nacionalni genij ni mogel priti do izraza pod pritiskom socialistične in judovske kulturne diktature; nemštvo je moralo izruvati plevel, ki je rasel na njegovi nacionalni njivi. To je najenostavnejši ekstrakt, ki ga dobiš iz številnih člankov potem, ko si se s težavo preril skozi džunglo gostobesednosti, kjer ti ovira pot na široko razpredena bodičasta frazeologija, z vseh vetrov nanešeni psevdoznanstveni termini.

Nemci naj nam odpuste, toda mi tega „zatiranega“ nemškega duha ne bomo nikdar docela razumeli. Prizadevno delo številnih profesorjev, ki so obesili svoje statve na kljukasti križ in sedaj predejo ideologijo nemškega fašizma, nam vzbuja prej pomilovanje kakor občudovanje. Nemški „nacionalni genij“ ni bil nikdar v zadregi, kako naj se izrazi: francoski in ruski socialistični teoretiki so ga zaznavali celó v teorijah nemškega socializma in nacionalne ekonomije; danes sežigana nemška literatura je opravljala ogromno propagando za nemštvo po vsem svetu.

Razumemo nacionalnega duha, ker verujemo, da je različnost narodov naravno dana in da ima veliko funkcionalno vlogo v razvoju človeštva, ki rase iz narodov tako, kakor rase narod iz poedincev. Vendar je vsak nacionalni duh v bistvu samo varianta občečloveškega duha in samo tak je razumljiv in sprejemljiv za druge narode. Zato cenimo narodnega duha, ki se je izrazil v Goetheju, Schillerju, Beethovnu, Wagnerju, v nemškem idealizmu, v nemškem romantizmu; izrazil se je kot nemška oblika občečloveškega stremjenja in hrepenenja, in čim bolj je bil izrazit, tem bolj je bil zanimiv za ostale narode. Toda, kaj ima skupnega nacionalni genij s tem brutalizmom, ki se zakriva s totemi prednikov in šele išče naknadnega miselnega opravičila za izvršena dejanja?! Vemo, kako nastajajo take „ideologije“: Najprej je bilo neko zlo, in to je rodilo dispozicijo; iz nje je izšel človek à la Hitler, ki je umel izkoristiti duševno sprejemljivost in jo združiti s socialističnimi in gospodarskimi gesli; potem je prišla propaganda, za njo je nastopila psihoza, ki je rodila teror in le-ta je slabičem na vladi najprej moralno, nato pa dejansko iztrgal moč in oblast. Šele sedaj so prišle doktrine in sedaj stoprav se oglašajo tisti, ki so voljni vse zagovarjati in, kakor je dejal Heine o nemškem profesorju, „mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen“ zamašiti vrzeli v zgradbi veseljstva.

*

Poljudne besede o pesku v oči so še vedno veljavne: namesto peska v oči nam danes mečejo v duha kopice drobnih, neprebavljivih fraz, ki opravljajo enako delo: zatemnjujejo poglede. Sodobna problematika je obtežena z neverjetno debelo navlako gostobesednosti, ki zakriva mnoga, sicer preprosta in jasna dejstva in dognane življenjske resnice. Tako zatemnjevanje duha s kopico drobnih, na videz bleščečih dialektičnih zrnec so tudi doktrine fašistične reakcije — ne glede na to, iz katere duševne pustinje prihajajo ti nevarni oblaki miselnega peska.

Vladimir von Hartlieb je v svojem močno enostranskem poročilu o dubrovniškem kongresu PEN-klubov („Die literarische Welt“ z dne 23. junija t. l.) označil tiste, ki so demonstrativno ploskali kongresnim resolucijam, za omejenice, ki ne morejo preko majhnega žurnalizma. Odkod ta sodba? Evo vam

nekoliko „peska v oči“: „Danes imamo zahajajoči in vzhajajoči svet: s statuti in resolucijami ne bo mogoče ne tega rešiti ne onega zadržati. Liberalna, racionalistična doba, doba oportunistične vere v napredek, je končana; včerajšnji naprednjaki so današnji nazadnjaki: čas jih je premagal. Na kongresu v Dubrovniku si še večkrat slišal vokabular francoske revolucije: toda vélike besede so zvenele strahotno prazno... Statuti PEN-klubov še korenijo v tem jeziku, v tej bombastični svobodnjaški in spiessbürgerski ideologiji. To pa ne more niti malo predrugačiti dejstva, da že tri velike države v Evropi — čeprav stoje na nasprotnih tečajih — pripadajo drugi epohi...“ Te države so: Italija in Nemčija z ene strani, Rusija z druge strani...

Da je sredina med dvema političnima skrajnostima v resnični in pristni krizi — kdo bi dvomil? Toda politična sredina, ki je danes tako razmajana in negotova v svojih dejanjih in tako malo jasna in dosledna v svojih ideologijah, ni edina in izključna domovina onih idealov, ki jih je 19. stoletje združilo v „religione della libert “ (B. Croce) in ki bolj slone na veri v človeka in njegovega duha kakor v „oportunistični veri v napredek“. Naj nam tisti, ki plešejo okrog knjižnih grmad, na katerih so gorele tudi knjige Stefana Zweiga, F. W. Försterja, Coudenhove-Kalergija i. dr., ne pripovedujejo o vzhajajočem solncu fašizma. Dobro poznamo to staro, mrzlo solnce tiranije, ki vzhaja in zahaja v zgodovini človeštva z neko, danes še bolj sluteno kakor dognano periodično pravilnostjo. To, kar prinaša fašizem idejno in stvarno, ni nič novega v krvavi knjigi, ki se imenuje povestnica človeštva. Nove so samo oblike, novi so izrazi in citati, ki z njimi skuša prikriti svojo edino gibalno silo, „*der Wille zur Macht*“. Njegova politična praksa je že zdavnaj znana iz Machiavellija. Človeštvo se je skozi vekove borilo zoper „fašizme“ in „boljševizme“ vseh inačic in se bo borilo še skozi neskončne vekove, zakaj vera v stalno rastoči, progresivni napredek, ta sladka iluzija enciklopedistov in religiozno-brezbožni „credo“ 19. stoletja, je zares omajana v svoji dogmatični osnovi.

Usodno je, vendar pa skoraj že normalno, da mora človeštvo v nekih časih začenjati znova prav pri temeljih, medtem ko so predniki na istem mestu zgradili že velik hram. Toda — kaj bi bila zgodovina brez tega usodnega Sisifovega kamna in Tantalovih muk? Premagovanje človeka-roparja in prav tako premagovanje poskusa, da to vkročeno zverino siloma izpremene v termitskega kolektivističnega delavca, je naloga mnogih in večjih kulturnih krogov, kakor je krog meščanske kulture, ki se zdi zaključen in strnjen.

Goreče grmade knjig so bile daleč vidna demonstracija zoper duhovno svobodo; da je ta maščevalni akt izvršil nad samim seboj baš nemški narod, je samo znak njegove neuravnovešenosti. Pisatelji, katerih spisi so goreli na grmadah, so po svetovni vojni pomagali rehabilitirati Nemčijo in jo potegniti iz njene izolacije. Danes se je svečano, v svitu grmad, odpovedala tem prevodnikom svoje miselnosti. Mi, ki ležimo na mejah njenega vpliva, lahko hvaležno potrdimo, da se dotok nemške miselnosti zmanjšuje. Izolirana, kulturno avtarkna, nasproti vsemu ostalemu svetu naduto našopirjena Nemčija, ki se odpoveduje sodelovanju pri izgradnji Nove Evrope, bodoče „domovine svobodnih in prijateljskih narodov“, ne more več zanimati sosednjih kulturnih delavcev. Skrb zanjo prepuščamo onim silam, ki lahko nasproti pesti postavijo drugo pest.

B. Borko.